

100240

Kohf-14
24, 1957, Doppelt p^o(I)
Haderen. Elevationsfilmer
Dol II - more private lining R.S. Guile

Soni-Tape

MAGNETIC SOUND RECORDING TAPE

Skalmt av PAULAR S. GRENDE
28/- - 199/-

Ragnar S. Grude
Løvealleen 48 - Oslo 6
El. 27 31 82

Oslo, den

Hør - vi har hørt mellom gjengitt det beretning
at du var i de Tyske styrkene mot Norge
(Professor og utenrikspolitiske 1935-40) 14. 10. 1957
forsvandt). Det ble 15 år 9-4.

Ditt i huk.

Vi har print av denne
delen av bantulen.

Ragnar Grude

Dm 16/2. 1991.

Sé andre tider.
Spissede klokkebeinene som ble slitt
ved en ramm

Son-Tape

MAGNETIC SOUND RECORDING TAPE

-- 1 --

HISTORIEN OM DET TAPTE LYDBÅNDOPPTAK.

En omtale om lydbåndopptaket med fhv. utenriksminister, professor i historie, dr. HALVDAN KOHT den 14.april 1957. Han var medlem av Nygaardsvold's regjering fra 1935-1941 (1935-45). Fhv. utenriksminister Koht var svært sentral ved krigsutbruddet i Norge (den tyske invasjon) 9.april 1940.

Opptaket omfattet fra først av opptak på to "spoler", meget store, på en TANDBERG BÅNDOPPTAKER modell 1952/53. Disse ble nummerert I og II. Spole I hadde innspilling (opptak) på kun en side. Den andre siden hadde bare noe "fjas". Opptaket var ikke forberedt, derfor ble det brukt et bånd som det var innspilt noe på allerede. Spole II var et helt ubrukt bånd, og har innspilling (opptak) på begge sider.

Det ulykksalige kom til å hende mange år etterpå, omkring 1980. En (1989) kjenning av meg, som var "litt radio-mann" skulle overspille disse store og uhensiktsmessige TANDBERG BÅNDOPPTAKER-BÅNDENE på de små og nette kassettene Philip radio-og båndopptakere brukte.

Da var det at det gikk galt! Under overspillingen, fra TANDBERG-BÅNDSPILLEREN til Philipsapparatets bånd, så er TANDBERGSBÅNDOPPTAKEREN innstilt slik at den sletter båndet!! -- istedenfor å føre lydopptaket over på de mindre bånd .....

Videre overføringsforsøk ble straks stoppet. Del II er inntakt, men pr. dato ikke forsøkt overspilt (28.1.1991).

Det hører med til historien, at en lydteknikker fra NRK, som Bjørn Østring kjente, han skulle komme til meg for å greie opp med båndoverføringene. Han kom aldri ... og mange spurte etter disse opptakene, som jeg ved flere leiligheter (i avisartikler m.v.) hadde sitert ifra. Bl.a. Om "Kongens NEI" på Elverum 1940 (kong Haakon), om Hambra's påståtte "ELVERUMSFULLMAKT" - som utenriksministeren hev vore - Koht, så kontant avviser eksistensen av, på båndet! Om mange andre ting ...

Like til nå har jeg ikke hørt på båndene siden "hendelsen" ca. 1980, og har ikke vært helt sikker på hva som gikk tapt, som kan ha betydning for historien .... Koht og jeg satt jo det meste av en dag og snakket sammen, somme tider avbrutt av tilstedevarende familie, og av små måltider. Det blir snakk om løst og fast, med spørsmål "stukket inn" om hans fortid som utenriksminister i en "krigs-regjering". Jeg ble klar over at jeg hadde en anledning utover det vanlige, til å få vite noe

som ikke andre før hadde hørt fra hans munn!

Koht hadde "dagen"- i sitt 84. år - en virkelig god dag !!! Han var mer opplagt - og i vigør - enn jeg hadde sett ham etterat jeg første gang traff ham etter hjemkomsten til Norge, etter krigen. (August 1945) (Halvdan Koht var min "filleonkel", gift med min tante Karen Grude-Koht, Han kalte seg alltid overfor meg som : Onkel Halvdan ...)

Nå, 28.januar 1991, fester jeg til papiret hva jeg husker så inderlig godt fra båndopptaket. Jeg ser også på mine artikler hvor "noe" om Koht og okkupasjonstiden er nevnt, og i mulige kopier av brev.Ja,, jeg ser også i skrevne artikler som ikke ble sendt noen steds. I bl. a. i en tid da det ikke nyttet å få noen synspunkter inn i avisene som ikke "passet inn i oppfatningen ", og den til nå skrevne okkupasjonshistorie. Den oppleste og vedtatte .... Jeg skrev allikevel ... Idag ser man at mye har endret seg. Nå begynner man å skrive historie - " ikke berre historier" som Koht/om det som var tilgjengelig fra forskjelliges hender - som den sanne historia -(Koht's uttrykk 1957).

Og jeg sverger ved GUD på, at det som her nå gjengis , er i innhold kommet over Halvdan Koht's lepper, og er gjengitt i hans ånd.

Jeg prøver nok å gjengi ham med hans egne ord, endog på hans egen "dialekt".... egentlig : i hans egen selvkomponerte språkdrakt, som kan karakteriseres som: Det_Koht'ske_mål. Det var nokså karakteristisk for personen, at han også hadde "sitt eget målføre" ... som tildels sin egen politikk, i fred som krig.

Han ble jo en formidabel "skyteskive" for alt folket, under krigen som etter krigen! Han kom til å måtte bære de tyngste byrder for det han i denne samtalet den 14.april 1957 kalte : miséren.... altså i klartekst sagt: hva Koht sa om begivenhetene omkring den 9.april 1940 og det forløp som fulgte etter de aller første forhandlingene med sendemann Bräuer i Oslo.

Jeg vil begynne denne rekapitalusjonen med å sitere fra et brev 1991 til kringkastingssjef Førde (om tilbaketrekking av Hambro's konstruerte tale om "Elverumsfullmakten", som ligger i NRK-arkivet over TV-opptak).

6.1.1991) "Nettopp idag fyller jeg 75 år. Jeg er gammel nok til å ha opplevd ikke så få faser av det som gikk for seg før krigsutbruddet 1940, i hele okkupasjonstiden, med personlig deltagelse i vår korte krig, og har også utført nøutralitetsvakttjeneste som jeg kan knytte helt spesiell opplevelse til i mars 1940:

Som en nevø av daværende utenriksminister Koht, fikk jeg tilslagn om "ein mykkje stutt audiens" hos ham. Jeg skulle ledsake (være veskebærer) for major Sverre Hermansen og stabskaptein (fra Generalstaben) Th. Hauglid, som begge hadde de kommanderende stillinger på Trandum under nøytralitetsvakten 1940. Sjefene ønsket utvirket at deres bataljon på vel 1000, etter omstendighetene godt trenede tropper, skulle kunne holdes intakte etter den regulære tjenestetidens utløp. Altså: ingen dimisjon pr. oppsatt "dimmedato". Vi hadde i de dagene Rio de Janeiro-saken, Cossac-saken og Altmark-affären utenfor sørlandskysten osv.osv.

De nevnte offiserer hadde tryglet Forsvarsdepartementet om tillatelse til å "holde på kara", men ble møtt med avslag. Som såkalt bataljonsskriver, på bataljonssjef Hermansens kontor, ble det kjent at jeg hadde nær familie i regjeringskollegiet, nemlig utenriksministeren. Hermed ble planen klekket ut, forsåvidt av meg, at vi skulle forsøke å få hjelp hos min onkel. Vi hadde jo stort håp ....

Vi innfant oss rettidiq på Victoria Terrasse, tre mann sterke, fra meg som korporål, til kapteinen og majoren. Minuttene ble ikke bortkastet. Det var rett på sak, vi hadde bare 15 minutter å "fremja saka vår på". Onkel Halvdan hørte på oss, dvs. majoren, men kom til den konklusjonen at: "- at han kunne trulig lite gjøre ... saka vår hørde ikke under hans departement .... det er soleis her i departementene(departemanga sa han !) at vi steller med kvart vårt ... de får nok vende dykker til dykkars departemang um saka ... igjen....!" Audiensen var slutt. Han, onkel Halvdan, greip tak i skaftepennen sin og dyppe den i blekkhuset, og bad meg da: "- helse heim! Det stog seg vel bra med einkvar ??"

Vi kom tilbake til Trandum meget nedslattet. Og omkring 15 dager etter dimisjonen av vel 1000 godt trenede tropper: på ski, og i å hanske med våre våpen av så ymse slags i djup snø under divergerende forhold, på "finne-vis" må vite, inntok tyskerne "våre områder" på Trandum ... Det er meget bittert å tenke på hvilke muligheter hva vår bataljon jo kunne ha utrettet i aprildagene 1940, fra vår posisjon på Trandum, med dekning av vegen mot Hamar, Hadeland og Kongsvinger.

.....

Et skritt videre ...

Fra høsten 1945 treffer jeg Koht av og til. Det var ikke den samme Koht jeg hadde truffet siste gang på Victoria Terrasse i februar/mars 1940. Han var blitt gråtere, mere lut og "mykje meir innesluta" enn han var i tenke-periodene sine før krigen. Det tok år før han var en mann én kunne føre en samtale med, på god, gammeldags vis. Ja, da var det helst så én stilte et spørsmål i ny og né, og han foredro på sin stakkato-pregede måte til muligheten for "å kaste inn" et nytt spørsmål forelå.

Våren 1957, den 14.april (Palmesøndag!) er han gjest på heldag i mitt hjem. Han får, etter forholdene, noe godt å spise som han likte, etter som dagen gikk. Vi satt godt foran en åpen kamin-ild. Den gamle og grå trivdes, og jeg oppfattet ham som å være snakkelysten. Anledningen lot jeg ikke gå fra meg på det ene og andre viset ...

- "Ka é dét for nokke?", sa Koht. Han pekte på en rugg av en Tandbergs båndopptaker. Han får vite at jeg hadde lyst til "å feste" stemmen hans til båndet, om han ikke hadde noe imot det. Det er et langt bånd, 1800 fot... Innvendinger kom ikke!

Og slik blir det snakket om mangt, især ikke så lite om krigen, og tiden omkring 9.april 1940. Såpass mye hadde jeg på dette tidspunkt lest om begivenhetene noen og hvert sted, så spørsmålene ble mange "å kaste inn" på den minnernes ild som var tent". Du verden som han husket! Til og

-- 4 --

med detaljen på Victoria Terrasse, da jeg fulgte Trandum-offiserene. Han "hugsa namna på dei, også ...." Og, med fingerspissene oppunder haken - og stirrende inn i ilden - så sier han lakonisk : -" Um eg berre hadde lydd på dykkar da, og gjort noe ... så hadde misseren kanskje vært undgått ..." Han kalte hele 9.april-saken for en mire.

Jeg hopper over det mangfold av beretninger, om hva han sa, og hva Kongen ikke sa, som den samme Konge er tillagt å skulle ha sagt! Alt-så kong Haakon. Og en rekke andre navngitte personer.

Jeg order frampå om at det allerede nå (i 1957) er skrevet mye okkupasjonshistorie ..... Ordene har ikke engang kommet utav munnen min før han fnysende ; og småsprutende gjennom barten, hogger i : -" Historie !!!! nei, dei skriv ikkje historie...dei skriv berre historier !!! Det altfor tidleg å skrive historie, den sanne historia, etter berre nokre få år etter hendingane ...det må gå minst 50 år fysst! Det er nå skikken hjä historikarer."

-"Ja, men Skodvin har da skrevet mye alt ! sier jeg.-Blant annet har han jo beskrevet hvordan Elverumsfullmakten ble gjennomført vedtatt på Elverum ... forslaget til Hambro ..."

Nå trødde jeg å ha tent på en lunte med kruttpose i enden. Koht "eksploderte" fullstendig når Hambro's navn ble nevnt i denne forbindelse.

-"Nokon Elverumsfullmakt finnst ikkje!" sier Koht meget bestemt. -Hambro kom drassahde med eit forslag, som kontant blei avvist , og ikkje eingong satt under avstemning!! .. da er det ikkje noko vedtak .. og forslaget var ikkje eingong turvande. Hambro skulle gjera seg interessant!"

**) (Jeg ønsker ikke her å gå inn på hva Koht sier om Skodvin's "historie-skrivning" til denne dato i 1957. Det som står på båndet mitt får stå der, om Skodvin og hans kvalifikasjoner sett med en historieprofessors øyne,inntil min frist for offentliggjøring av båndets innhold utløper i 2017(etter 50 år). Det kan jo bli en annen som kan få den oppgaven, da ...) Kan si såpass, at "flaterende" er ikke uttalelsen om den til da begåtte historieskrivning. I år 1991 vet vi jo nokså sikkert at den gamle historikeren kommer til å få mye rett i sine "profetier". Hans siste replikk på mine provoserende spørsmål om historieskrivning - og historikeres kvalifikasjoner - var : -" Det er fysst om 50 år den sanne vert skriven , etterat dei store arkiva vert opna,t.d."(han nevner en rekke store byer i verden hvor krigsstoff kan finnes, etterhvert).

Vi er nettopp nå inne i denne perioden. Vi ser jo at "noe nytt" trær fram, og kommer "for en dag". F.eks. også fra den østlige del av Europa,som Moskva og Leningrad. Koht var meget opptatt av disse byene, og av hva disse kunne ha i sine arkiver ..

Intense studier av norsk politisk historie (som amatør!) fra onkel Halvdan's inntreden i norsk politikk i 1935, av okkupasjonshistorien i særdeleshed etter "møtet" med Koht i 1957,som nevnt foran,har foranlediget noen artikler fra min hånd om denne spesielle "Elverumsfullmakten".

**) (Da jeg skrev til kringkastingssjefen 5.1.1991 var jeg i den tro - og i den sikre forvisning om,at jeg hadde ovenanførte sitater på båndene!!! Jeg har jo forberedt meg på å kunne dokumentere også dette utfra båndet... Det som kan høres på båndopptaket indikerer iallefall at samtalen har omfattet "emner" fra krigstiden,og angår Kohts befatning med den. Jeg må nå derfor håpe på at jeg blir trodd ! Jeg har ingen annen måte å berge bånd-innholdet på (det tapte) enn idag å bryte forutsetningen om å vente i 50 år, og skrive, skrive ....

-- 5 --

Jeg tar ikke for meg Koht's ^{ikke} uttalelser på det slettede båndet i kronologisk orden. Samtalen gikk/"bevisst" ut på "å pumpa ham"! Jeg viste jo ikke hvor jeg "hadde ham" helt og holdent. Det var jo visse ting det kunne være pinlig å snakke om, om hans "politikk og private adferd". Og hvor mye orket han? Var han interessert i en rekapitulasjon av de mange "ømme" forhold? Spurt riktig (etter mitt syn, da!) så gikk det overmåte glatt å få samtaler i gang. Noen små tenke-pauser kom det jo til, jeg vil kalle det mimre-pauser. Og leseren av disse linjer skal også huske på, at jeg - spørgeren og verten for dagen - satt jo der som en relativt "ny-slått" landssviker for medlemskap i Nasjonal Samling. Koht visste da om dét, og sa til meg : - - ja, ja, dét va'vel gjort i beste meining ! ... alt va'jo blitt så meiningslaust og tuvlete heilt ifrå begynnelsen ... det heile kom jo så hode stups på oss, og mi meining, mi tru va'jo , at brittanen kom til å koma først! Dei låg jo heile tida å vake uttāfyrer vår grense ... og eg sa det óg i Stortinget at eg trudde dei (brittanen) ville føre krigen inn på norsk territorium ... og helst sette seg fast i byane i sprut. ..Eg såg det heile som ei ulukke, og mislikte at brittanen liksom la ut åte for tysken! Og til meg sa dei ikkje noe um **kvifor** ! Dei gjorde plent som dei ville, og tok ikkje noe ^{hensyn} til protester frå oss.

Da eg var i London , på høstparten 1940, fekk "Gubben" (Nygaardsvold) og eg audiens hjå Churchill . Det var kong Haakon som skaffa oss denne ! Gjennom det engelske kongehuset .... ja, da ... og det var seint på kveld, omlag ved lo-tida kan eg tenkje meg. Og denne halvtimen var ei selsom oppleving for "Gubben" og meg. Vi vart ført inn i eit rom, der cigarrøyken lå lågt i rommet, og whisky-glaset var fullt til omrent bredda. Premierministeren reiste seg ikkje... han var "tung i sessen" ... egentlig var han så drivende full at han makta ikkje å setta føtene under seg ....(Vi kom til å snakke omatt om mange ting i samtalens løp, vær obs. på det!) Jeg spurte hvordan W.C.greide å svare i fornuftige i en slik tilstand ? Koht sier , med stort alvor i røsten : - Ja, det var det merkelege ved honom: **at hov've var merkverdig klårt** ! Men, eg blei vonbråten over at han kunne så lite geografi..ja, beint fram ein alfabet! Han trudde NARVIK lå syd i Noreg, han forveksla byen i nord med Larvik i syd.. og såg byen som ein fin base mot Nordsjøen og tysken! Og så ga han meg ikkje svar på kviforr han og hans departemang undlet å svare på spørsmåla hans ... og ikkje meddele kva åsikter dei hadde med sine operasjoner. Meir enn ein gong hadde han, Koht, vori meir enn rádvill i tida mot overfallet ...

x) Ørnhaugen

-- 6 --

Da såg Churchill foraktelig på meg, og let meg få vite : - at den som førde ein strategisk krig, -- og kjempet for livet -- ~~delen~~ kunne ikkje snakke i hytt og vær om sine tankar og førehavander .. Dét han hadde av tankar, dei måtte han ha for seg sjølv ... elles ville heile verda greie på dei i same augneblinken !!!

Koht ville vite om W.C. - og brittane - ansåg den norske utenriksministeren var ein **kvensomhelst** i dette krigsspelet ? Det var jo han som førde dialogen med dei !! ....

Churchill berre bles ut ein eim av tobakksrøyk før han lakonisk sa:
- Den som har slikt å gjøre, som eg , kan ikke bry seg med bagateller! Med en handsbevegelse til adjutanten, var signalet gitt: audiensen er øver ! Og dette møtet gjorde verken meg eller "Gubben" særslade i brittane. Vi følte at vi var i brittanes land på nåde. Mest skuffa vart nok "Gubben" Nygaardsvold, som mente at nordmennene hadde da "satt inn" noe som tellet i krigsførselen.. Hadde ikkje brittane den norske handelsflåten til disposisjon ??? ... Det vart med å knyte nevene i lommene, og tala nødig um vårt besøk natterstid hos den engelske premier-ministeren. (Koht sa alltid brittane, med to t'er!)

På Elverum den 9.april 1940 forteller Koht om "Gubben" som bare hulka og græt, og var til liten hjelp. Både kong Haakon og "Gubben" Nygaardsvold græt jamt i armane på einkvan ..."Gubben" vil helst gi opp altsammen, og eg måtte beint fram trøyste både kong Haakon og "Gubben" så langt mi tid rakk... eg kunne mest ha trengt til trøyst sjølve ... eg vart så trøyt, så trøyt av all vakinga... og all uroinga i ei litar kvilestund. Det var likesom alt vart lagt på meg... og børa vart tyngre og tyngre for kvar time som gjekk...

Om "Elverumsfullmakten" til Hambro er det skrevet om foran, i brevet til Einar Førde 5.1.1991.

Om "KONGENS NEI", som kong Haakon er tillagt å ha sagt på Elverum, er en myte, sier Koht. Og dette NEI'et - som kong Haakon har sagt så bastant, forveksles med det NEI kongen sa fra London over BBC sommeren 1940. Dét gikk jo på presidentskapets beslutning om å avsetja honom. Men, **det er EG som sa NEI**, såvel på Elverum som i London, på regjerings vegne. Kong Haakon sa mest ikkje noe på Elverum, han hadde å gjere som regjeringa ville, elles var det ikkje bruk for honom... Det var EG som sa NEI til Bräuer alt i Oslo, på morgonen, og kongen var så klein til å tala tysk, at dét måtte nok eg gjere. Han var framifrå i det engelske , derimot. Heilt perfekt!! Og talen kongen holdt frå London

-- 7 --

sumaren 1940 hadde eg skrive kvart eit ord, må veta .... Nei, du ser det, Ragnar, -- at folk trenger til noe å stive seg opp på i trengselstider... og da tyr dei til mytene, og det heroiske ... bragdene er apparte oppstivere... (Under samtalens legger jeg merke til at Koht ofte blander målførene, og rett som det er tyr til både bokmålsord og riksmalesord. Med meg snakker han jo ikke i noen "offentlig" forsamlung. Kanskje tar han "farge" av min måte å snakke på? En blanding av romerisks-dialekt og bokmål).

Det ble snakket mye om "oppkjøret", både det generelle her i landet fra våren 1945, og det han personlig ble utsatt for! Han ble jo "bom-barbert" til de grader fra alle hold, at det var tydelig at den planlagte hetsen mot ham, over tid, hadde virket særskilt godt. Den betydeligste sådanne kom nok fra hans eget parti: Arbeiderpartiet !! Partiet trengte til å ha "lyn-avlederen" i orden vis å vis det norske folk. Og partiets propagandafolk fant denne "lynnavlederen" innen sin egen midte, nemlig i den fvh. utenriksministeren Koht ... Og samtalens kom også snart inn på hans første sommer på norsk jord igjen. I 1945 ...

Og jeg spør: - Hvordan var det igjen å sette foten på norsk jord ?? Koht svarer: - Du veit det var en merkelig rar følelse .... eg hadde aldri trutt det hadde blitt mogelig! .. i Amerika-tiden syntes eg at det helst såg styggelig mørkt ut.. og ved joletider 1944-45, især då vi skulle feire jul, Aase, Sigmund, barna og eg, da hadde eg ikkje den minste von um å få sjå Noreg att meire .. for du skal vite at krigen ved årskiftet 1944-45 "stod på vippet".... Dei allierte var nær ved å uppgi krigen ... dei hadde fått eit vink um at tyskrane hadde utviklet eit nytt og farferdig våpen, som ingen til nå ikkje hadde sett, bortsett frå virkningene i London bl.a.. "Vergeltungswaffe" kalla tyskrane dei, og dei var grufulle. Det blei sagt i Amerika at dei blei laga av tungtvatnet tyskrane tok på Rjukan.... men so glapp det vel da, for tysken.... Eg kom da heim ... på eit vis...

-Du fikk ikke noen hjertelig velkomst, såvidt jeg husker det! Ingen møtte deg da du kom ned landgangen på en båt som la til i Oslo havn...

- Næ...æ ...i..., eg mutters alene gjekk frå borde og burtetter kaia .. eg følte meg nokså framand da, på den norske jorda. Det eineste som fortalte meg at no var i Noreg att, var at eg høyrde berre norske røyster .... Eg klaup meg sjølve i armen ... eg hadde ingen å dela återvendingsgleda med ... altihop blei brått så stusselig.

- Var det ingen som visste om deg da ?? .... Joda! eg hadde telegrafert

-- 8 --

Tesmers frå båten då eg fór forbi Ferder fyr på føremiddagen ...

-Ja, det måtte være kalde greier, synes jeg. Du hadde da vært et re-gjeringsmedlem i mange år... -Tja,sier Koht, men dei hadde vel ikkje nokon interesse av meg ... det va' jo tydelig det .. og nå hører jeg 84-åringen nok "svelger unda bitterhet" ...og jeg faller inn med -: jeg synes å huske meget godt at **dine partifeller** , de især,tok deg ganske hardt utover høsten og vinteren! ... du fikk likesom"skylda"i det vide og brede. Det var bare Haakon Lie som tok deg i "forsvar", og noen ganske få andre. Selv Nygaardsvold ble jo "jaga" hjem til Hom-melvika for en tid ... .

-Ja, det var en uhyggelig stemning... eg måtte svelge mykje ,og eg var -trass i alt - at eg livde blant anna!- mykje bitter.Eg låg ei tid mykje svevnlaus ... og tenkte attende på livet mitt. Eg bad to gonger um å få sleppe å væra ut'riksminister! Hadde "Gubben" berre le-te meg få tenestefri, so hadde eg slept alt dette leie og vonde ...

Ja,det er ein løyndom dette eg no fortel,at to gonger før eg upp til hytta til Karen (Karen Gruде Koht's hytte i Østre Slidre) for å gjere ende på meg sjølve ... Men, mótet svikta meg både gongene ...og soleis er^{eg} i live og her no som du ser !! (Koht ler tilfreds over "denna sigeren over seg sjølve, og sine sjølmodstanker")

-Ikkje eingong til Karen har eg fortald um dette !! Hu tykte det var merkelig at ikkje ville ha med meg kokkehjelp ditupp, eg pla ha det når eg dro dit for å arbeide i fred og ro ... eg er av dei,ser du, som kan døy ved sida av brødboksen ..eg..(Og han humret over likesom å ha sagt noe morsamt om sin egen tafatthet på dette området.) Men, Karen tok et NEI for et NEI. Og eg regna ikkje med å ha noe videre stort behov for mat ...noken av dei to gongene eg før dit. ... So har eg prøvd dét óg, og lært at liv-et er nok det kjæreste ein har... Eg var ikkje særslig,ser du ....

- Mente du for alvor å ta livet av deg ??? sier jeg i største alvor.

- Ja, eg var fast bestemt på å gjere stutt prosess på det heile ... eg syntest det beint fram var uråd ! Ettertida har synt, at mykje nok kunne vært gjort annorleis i krigens begynnelse, og tida førut, um ein bare hadde visst det enn no veit.Etterpåklokskapen er ein politikars verste uvenn ... går det gale så er hundrede og eit ute, inga nåde å finne. Og dét er slik det gjekk med meg ... eg var for godtruande i mi haldning til brittane, som før på kysten vår som dei sjølve syntes det passa dei. Eg syntes titt at dei misvørde meg og regjeringa eg då satt i. Den hadde jo høsten 1939 gitt brittane særslig store konsesjonar.

-- 9 --

Størsteparten av handelsflåten vår var jo stilt til deira rådvelde. Sjøl um eg sjølve ikkje var so særsla glad i brittane, hadde fleirtallset i regjeringa stor sans for dei. Og meiningsa i den var så absolutt at vi ifall vi måtte ta parti i krig, meir enn å gi fra oss råderetten over handelsflåten, så måtte vi stelle oss slik at vi : - kom på den rette sida ! Eg har blitt tilagt å væra far for denne utsegna, men ho er ikkje suge or eige bryst ... eg trur mest det var Trygve Lie som kom med denne formuleringa. Den engelsk-amerikansk talande Nygaardsvold, "Gubben" vi kalla honom, var for dette synet han også ...
Og slik var/nok med mesteparten i regjeringa ... dei hadde liksom ikkje noen sans for det som tyskt var i ett og alt ... og den tyske politikken var beint fram ikkje etandes etter krigsutbråtet i 1939... Ein ung tysker, som heitte Brandt, hadde nok måla enn viiss mann på veggen i partikrinsar i Folkets Hus, om tilhøva i Tyskland ...
- Det måtte bli å drive nøytralitetspolitikk som en balansegang, prødde jeg meg med !
- Det blei etterkvart mest håplaust, etterdi brittane ikkje vørde oss i det heile tatt, ... dei gikk inn i fjordane våre, og gikk på framannde skip som hadde løyve til opphold på vårt territorium (Altmark-saken) Etterat eg hadde sagt frå i Stortinget om at eg trudde vestmaktene ville drive krigen inn på våre enemerker her i landet, sa eg til "Gubben" og Hjelmtveit - fordi han forstod noko meir enn som så, og han forstod meg i allefall !! at eg var ikkje så særsla nøgd med brittane no um stundar. Eg sa det på statsrådværelset på Victoria terrasse, og minte herrene om diktet til Henrik Ibsen som er kalla Terje Wiigen... og ettersom eg har handsama Ibsens diktning ganske grundig på vitskapelig basis, så kan eg mange av dikta hans utenat ... dei sitt så godt i minnet ... og det var ett av versa som eg tykte passa så særsla godt akkurat da ... i mi sinstemning øver brittanes åtferd ... og det lydde sp:

Dog, høyere skrek nok de femten enn han:
som ved Lyngør så gikk det her.

LYKKEN_ER_MED_DEN_ENGELSKE_MANN
PÅ_ROV_MELLEM_NORGES_SKJÆR.

Da Terje tørnet mot båens topp,
da skuret óg jollen på grunn;
fra stavnen bød offiseren "stopp"!
Han hevet en åre med bladet opp
og hugg den i sjekten bunn.

-- 10 --

Det er 43 vers, trur eg, og eg kan dei utenat ... Eg syntes dette med : På rov mellom Noregs skjær- no - var krigens 1808 oppatt, og at heilt uvedkommande skulle dragast inn i striden stormaktene mellom, det var heilt meningslaust utfrå mitt syn ...

Eg hadde reist i Europa og forsøkt å stogga dei som hadde yppa til strid, men fånyttes...

- Det er vel en allmindelig mening blant folk her, at dine partifeller ofte likesom tok avstand fra deg - etter krigens slutt - og la all skyld på deg for at krigen kom inn på norsk jord ...

- .... ja, det var beint fram skammeleleg å høyre kos. enkelte la frå seg alt ansvar ... men det/alltids slik i et tertid, når ei skyld skal delast ut .... Det var så få - um ingen - som ville være med å bæra noko ansvar for miséren ... den eineste som viste seg som ein mann måtte være "Gubben" da ....men også han var jo ein knektmann. Det var i sanniga berre han...og kong Haakon da .. det var mogelig å tala åpent ut um tingene. Eg pla ikkje å tala nedsettende um mine kolleger i regjeringsa, .. det er ikkje god tone,dét .. men i et tertid må eg nok seie at fleire av dei var ikkje mye å rådføre seg med i den skjebnesvangre natta .. og utover dagen den 9. april. Eg var heller ikkje budd på eit slikt brått angrep, og beint ut sagt så var eg mest redd for britanes åsikter ...de hadde jo fleire gonger vært inne på våre einemerker um ikkje nett på fast jord! Men, det var jo bare spørsmål um å ta steget i land ... og Noreg var jo åta som britane freiste tysken med! .... Ettertia har vist at det stog um eit kapplaup til Noregs kyst ... men eg visste ikkje noko um kven som kom til å banke på døra fyrr eg bleikalla til Victoria terrasse um morgonen ... eg var jo heime i "Karistua" på Lysaker da ...da dat blei ringt etter meg... eg har så utførlig gjort greie fyrr møtet med Bräuer tidleg på morgonen den 9.april .... eg kan vel seie det no .... at eg trur beint fram at eg hadde sagt det same til britane,som eg sa til Bräuer, um det hadde vori ein av dei som hadde møtt meg der !

- Kunne det tenkes at engelskmennene hadde oppsøkt deg da ? forsøker jeg meg med som et innslag i Kohts monolog. Han var nå opphisset ..

- Å, nei, dei hadde vel bara trakka iland ... men, dei kom jo forseint ... og med dét hadde dei vel uppnådd dét dei ville ... å få krigen inn på vår jord ... det eg hadde frykta heile tida mest av alt.

-Du hadde jo noen å rådføre deg med, har jeg lest, andre fra regjeringsa !

-- 11 --

-Ja, etterkvart kom dei no til da, satt i det andre rommet ved sida av mitt kontor .... DEI SATT DER ! ... mest lamslatte ... nesten som dei skulle ha vori ihelslegne .... og "Gubben" gret ... eg følte meg nokså åleine i situasjonen .... og ikke sidan 1905 har nokon norsk politiker stått overfor ein slik situasjon som då det har geldt ei avgjerd um liv og død ... og um krigshandlinger. No var ho openbart på gang ,... og det sa eg til Bräuer også.... og det var då eg fysste gongen sa NEI i denne saka ...

(Samtalen må bli "springende". Det er en gjengivelse av innholdet i bånd I. Jeg har tidligere fortalt om dette i innledningen)

- Jeg sa for en stund siden, at du ble "tatt hardt" av dine egne i Arbeiderpartiet !

- Ja, dei viste ingen nåde ... og nokre av dei slo seg vel sjølve i andletet. ... Dei måtte finne ein syndebukk ... og værde(valgte) meg og nazistane !!!

- Det er ikkje umogelig at historiens dom vil falle annorleis ut når hendingane er komne på nødvendig avstand ... det plågå 50 år før den sanne historia vert skriven ... og ennda kan det være fortidlig å felle domen ... eg har sett det i mitt arbeid med historia, at eg har komne til heilt andre resultat enn historikarer fyrre meg ! Det er langfrå sikkert at Noreg vart samla til eit rike 872 ! som soga fortell.... Eg trur no at Noreg vart samle nokre år tidlegare, enn 15-20 år til dømes ...

- Når vi taler um historie, så kan ein baketter undras på korleis det heile hadde blitt skriven - av historie ... og historier ... um ikkje Quisling hadde komne inn i forløpet av hendingane den 9. ande april um kvelden ... den hendinga endra visselig alle våre vanskelige og vondre år i utlendighet .. og alt det leie som fylgde ... eg tenker no mest på meg sjølve. Vi var jo langt på veg til å innta same holdning til tyskrane som danskane hadde gjort ...

- Spilte det noen rolle at danskekongen var bror til vår konge? trur du ??

- Storebror-eksemplet hadde ei innflytelse på kong Haakon, men han var nok meir engelsk-orientert enn kong Christian. I allefall var Haakon litt orientert mot Tyskland,... enda han var jo ein Glücksburger, ein Schleswig-Holsteiner ... Kong Haakon var jo engelsk gift, med Maud, og hadde jo engelsk slekt på morsiden. ... og hadde dessutan liten fidus til Quisling.... Det heva seg sterke røyster fra fleire hald i regjeringa mot å sleppa Quisling til, noe kongen lydde til med stor

-- 12 --

interesse. Det var no Stortinget som bestemte kven som skulle skipe regjering um ei krise kom på, og der spela jo Stortingspresidenten, Hambro, ei rolle. Eg var for ein gongs skuld enig med Hambro ... og framførde for dr. Bräuer det NEI som kongen er tillagt ham å ha sagt oppandletet på Bräuer ... Kongen sa omrent ikkje nokon ting på Elverum ... han var klein til å tala tysk dessuten ... og det lå i saka natur at det MÅTTE bli EG som sa NEI'et til tyskranes ynskje um å få Quisling som regjeringsjef ... Ja, det var' den saka ...

-Hvordan kunne general Laake så brått kutte ut "i faren stund" ??
 - ..... å ... generaler kan nå være så ymse slags , avgangstunden var ikkje noe heldig værd (valgt) sjøl um aldersgrensa var der ... Han var jo yngre av år enn eg ! Det var jo nett no vi hadde bruk for honom ... til alt hell kom Ruge tilstades ... og løyste dén floken som så strast hadde oppstått. Ja, det straks med det same ... (som Koht brukte om det som hastet!) Han satte straks, med det same, meir mót i noen og ein kvan .... vi var jo trøyte og mótlause ... og ingen var jo budd på utferder slik det etterkvart artet seg ...

-Du gikk relativt fort av som statsråd og utenriksminister etterat du kom til London? Det sies i ettertid at dere i regjeringen ikke var så helt gode venner ?

- No ja, "når krybba er tom då bitas hestane", heiter det jo ... I den fysste tida var det lite å gjere for dei fleste, og lediggang er som oftast rota til alt ondt... Eg hadde meir enn nok å bestille, eg var jo bindeleddet millom Noreg og brittan .. burtsett frå ein par-tre statsråder beherska dei ikkje engelsk, og då blir ein lett sett utenfør ... vi hadde ikkje folk til å tolke altihop etterkvart... Og : desutan så hadde ikkje brittan så mykje tid tilovers for nordmennene! Vi kom jo derover nokså tomhendte, og hadde berre krav å stille .. Vi hadde jo gitt frå oss handsretten over flåten ... Det var vel kong Haakon som greide å få brittan til å tåle oss .. på sett og vis ..

- Hva stod striden om da ??

- Eg var ikkje glad i brittan .. hev aldri vore dét ... og ennå so var åtferda deire i norsk kystfarvan så friskt i minne,- og den personlege audmjukinga eg hadde vært utsett fyrr hadde brent seg so fast, at eg var ikkje i stand til å krypa for dei ... Kollegene mine syntes eg var for stiv og sta, liksom bar hovve for høgt slik det no eingong var, vår lagnad tilsa noko anna' , meinte dei. Dei mest ytterligående i angrepa på meg - dei yngste - som Lie, Wold og Torp ville ha et meir intimit samarbeid med brittan. Eg heldt på avstand!

-- 13 --

Eg hadde heile tida i regjeringa heldt på neutraliteten, og var ikkje samd i at no skulle Noreg stelle seg slik England skulle bli alfa og omega i samværet. Eg ville at vi skulle halda på den norske verdigheten ... eg syntes nok at Noreg var letti i stikken .. av brittane. Det var so mange som hadde meininger um korleis eg skulle "handsamere" brittane ...ikkje berre frå regjeringskolegahald. Det er mogeleg at eg ikkje skyna "utviklinga".--og eg er ingen kriger. Eller: var det! Eg stødde meg til kongen og "Gubben", men tilslutt så søkte eg avskil frå regjeringa og drog over til Amerika.

Det var ganske klårt at Trygve Lie, som tok over etter meg, var av en strebersk natur. Dét kan en trygt seie no, som vi ser at han vart den fyste generalsekretären i FN! Han gjorde sine "hoser grøne" hos rus-sen -- Molotov - (ikke røde da, falt jeg inn !!!!!???) og dét opna vegen til FN i Amerika. Uten "det gode venskapet med Sovjets utenriksminister Molotov , hadde han neppe blitt plassert i det embetet .... No kan eg nok seie, at Trygve Lie sjenererte seg ikkje for å gå over landsmenns lik i sine politiske bestrebelser... Han tala middelmådig engelsk, og var vel óg ein måteleg jurist ..... Eg var ikkje/sær hūmør når jeg las hans skrifter um sine bedrifter. Nokon av dei vil eg beint fram karakterisere som tvilsame ....

.....

Etterhvert vil jeg, kanskje ? komme på mere fra samtalen med historikeren, utenriksministeren hev vore, dr. Halvdan Koht, som i sitt 84. år fortalte. Nå veide han ikke ordene. Om det han har fortalt er skrevet ned av ham andre steder, det vet jeg ikke ! Jeg har ikke lest en eneste bok han har skrevet etter 2.verdenskrig, undtatt hans politiske notater fra til den 2.verdenskrig. (1935-40) Disse har ikke noe med om tiden like før krigsutbruddet.

Ikke alltid har jeg vel evnet "å synkronisere" hans personlige målføre i min fremstilling. Han kunne - tidvis - blande sammen flere måter å si et norsk ord på. Han var heller ikke i en samtale bestandig konsekvent. Kanskje hadde det noe med hans alder å gjøre ? Det er ikke skrevet noen "kladd" i denne fremstillingen. Alt er slått rett ned. Jeg synes ennå jeg hører ham, Koht, forteller. Han likte å fortelle. Han var så tindrende klar! Han "arresterte" meg når spørsmålstellingen min var gal, ikke historisk riktig. Det var synd at bånd I ved et uhell ble slettet. Det meste på dette er med her.

Oslo, 28.1.1991

Krigsåret 1940

PÅDRIVER: Trygve Lie har inntatt plassen som utenriksminister og går straks i gang med å gjøre Norge til en mer aktiv alliert av Storbritannia. (NTB-arkiv)

KOHT SØKER AVSKJED

Trygve Lie overtar

I statsråd i London 19. november 1940 ble utenriksminister Halvdan Koht innvilget en søknad om tre måneders permisjon, og forsvarsminister Trygve Lie overtok hans plass. Det ble ingen mid-

lertidig stilling for Lie. Tre måneder senere fikk Koht endelig avskjed, og Lie ble leder for norsk utenrikspolitikk i resten av krigstiden og fram til han ble FNs første generalsekretær i 1946.

Av Av Ivar Johansen/NTB

Bak dette skiftet lå det en sterk misnøye innen regjeringen mot Kohts utenrikspolitiske linje og hans måte å lede sitt departement på. Fra de borgerlige medlemmene av regjeringen ble det i begynnelsen av september reist krav om en drøfting av utenrikspolitikken. De uttrykte ønske om et nærmere politisk samarbeid med Storbritannia, ikke bare under krigen, men også for tiden etter krigen, noe Koht var imot. Han ville at en avtale med britene bare skulle gjelde det militære samarbeidet i krigstid.

«Eit beiskt ordskifte»

Da dette spørsmålet kom opp i regjeringen i begynnelsen av november ble det i følge Koht «eit langt og ofte beiskt ordskifte», der utenriksministeren ble kritisert, ikke bare av de borgerlige regjeringsmedlemmene som hadde reist saken, men også av flere av Arbeiderpartiets statsråder,

fremfor alt av Trygve Lie, Terje Wold og Oscar Torp. Den hardeste kritikken kom fra forsvarsminister Torp som brukte uttrykket «dobbelt-spill» om Kohts forsøk på å balansere i Norges forhold til Storbritannia og Sovjetunionen, noe som gikk sterkt på Koht.

Da så regjeringen i et møte noen dager senere gikk i mot Kohts forslag om tilsetting av høyere embetsmenn i hans eget departement, følte Koht at han ikke lenger hadde tillit i regjeringen. Han skrev derfor en søknad til statsministeren om tjenestefri, men han gjorde det klart at han helst ville gå ut av regjeringen. «Eg held ikkje ut lenger å leva og arbeide i den lufta av kulde og mistillit som møter meg i Regjeringa», skrev han.

Koht var utslitt

I virkeligheten var Koht utslitt, og han skrev i sine memoarer at han følte seg «gjennom trøtt». Og dette ble begrunnelsen for hans endelige avskjedssøknad i januar 1941. Han

hadde gjennomlevet et år i hardt arbeid og spenning og med et nesten umenneskelig ansvar. Hans arbeidsform bidro ikke til å gjøre situasjonen enklere. Koht var som leder ikke flink til å delegerere. Han skulle gjøre alt selv, og hans kolleger i regjeringen klaget over at han ikke tok dem med på råd, men at han isolerte seg og var egenrådig. Dette gjaldt ikke minst tiden i London. Kritikken mot ham var derfor like meget personlig som politisk.

Trygve Lies arbeidsform var annrelædes. Han var utadvendt og la stor vekt på å få et godt forhold, både politisk og personlig, til britene. Det var Koht selv som foreslo Lie som sin etterfølger. Statsminister Nygaardsvold var til å begynne med sterkt i mot det. Han ville helst ha Venstre Arne Sunde, men ga seg til slutt etter Kohts innstendige råd. Nygaardsvold sto Koht nær og holdt sin beskyttende hånd om sin utenriksminister så lenge han kunne. Men i november var det ikke lengre mulig.

AVSKJED: En skuffet og trett Halvdan Koht søker avskjed som utenriksminister. (NTB-arkiv)